

PULSZKY FERENC, A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS FŐFELÜGYELŐJE

Bodó Sándor

A magyarországi múzeumok és közkönyvtárak létesítésének hőskora – a Magyar Nemzeti Múzeum és a nagyszombati Bruckenthal Múzeum 19. század eleji alapítását követően – az 1850-es években kezdődött. Az általános európai – különösen német – példák nyomán, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók kultúra, tudomány és műemlékvédelem iránt egyre erősödő érdeklődést mutató vándorgyűlései által, valamint több európai és hazai kiállítás és nemzetközi kongresszus figyelmétől is segítve gombamód szaporodtak a hazai vidéki múzeumok. A múzeumalapítási törekvéseket azonban néhány igazán kiemelkedő tudós személyiség ösztönző ereje segítette érvényesülni. Mindenekelőtt az ún. „régiségtani triász” tagjai: Römer Flóris, Pulszky Ferenc és Hampel József tevékenysége volt meghatározó. Egyikük, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni száműzetésből 1866-ban hazatért, s 1869-től a Nemzeti Múzeum igazgatói feladatait végző Pulszky Ferenc „hivatalból” tehetett sokat a fővárosi és vidéki múzeumok fejlődéséért.¹

A feltételek megteremtéséért Henszlmann Imre 1870. január 31-én képviselőként interpellációt intézett az országgyűléshez a „történeti emlékek országos felügyeltetése” érdekében. Riasztó példákat idézve indoklásában utalt a bécsi udvar által létesített „Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale” 1850-es években folytatott tevékenységére, s törvényjavaslata tárgya: „a történeti és műemlékek körüli intézkedés országos felügyelet alakjában”. A felügyeletet két irányba kívánta kiterjeszteni, az ingatlan és az ingó műemlékekre. Az ingatlanok esetén a kassai dóm „vandálismussal” határos tatarozását idézte, az ingó emlékek ügyében pedig a vasútépítést. „Jelenleg, midőn a vasutak mély barázdákat húznak hazánk számtalan vidékén, sok régiségek támadnak fel a föld sírjából”, de nagy része nem a Nemzeti Múzeumot gazdagítja, hanem külföldre kerül, „leginkább pedig az e tekintetben már amúgy is dúsgazdag Bécsbe.”² Henszlmann javaslata sikeres volt, mert 1872-ben megalakulhatott a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága,

mely 1881-ig működött, s felváltotta az 1881-es műemléki törvény által életre hívott Műemlékek Országos Bizottsága. Az ingó emlékek körüli feladatok ellátására pedig I. Ferenc József császári rendelkezésével 1874. július 13-tól „életfogytiglan” Pulszky Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója kapott kinevezést a *múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjévé*.³ A kinevezésről 1874. augusztus 5-én a „Magyarországban létező vagy létesítendő közhasználatra szánt gyűjtemények és könyvtárak” tulajdonosait (köztük Dr. Samassa József egri érseket) Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter tájékoztatta. A miniszter egyúttal kérte utasítani a „felügyelete alatt álló gyűjtemények és könyvtárak kezelőit”, hogy Pulszky Ferencet „tisztí munkájában egész készséggel támogatni, a gyűjtemények és azok lajstromjai betekintését” tegyék lehetővé, s a szükséges felvilágosítást megadni tartásuk kötelességüknek.⁴

Az 1866-ban emigrációból hazatért Pulszky Ferenc egész életútjának döntő momentuma az 1869-es múzeumigazgatói kinevezése. A széles európai ismeretekkel és kapcsolatokkal rendelkező Pulszky persze a Nemzeti Múzeum életében is igen jelentős fejlődési szakaszt indított el. A sikeres tevékenységhez jó érzékkel válogatott munkatársakat. Igazgatói kinevezését követően került a múzeumba Römer Flóris, Hampel József, Xántus János, majd Herman Ottó, Fraknoi Vilmos és más kiváló tudós kutatók.⁵ Pulszky volt az, akinek

³ A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene 1902. 378. Pulszky a kinevezésére a következőképpen emlékezett: „sorra került az Eszterházy képtár megvásárlása. Fölvetődött, ki legyen az önálló múzeum vezetője. Pulszky nyersen megmondta: Ha van Pulszky Ferenczek, kinek műértelmét külföldön is meg tudják becsülni, miért kerestek bukott mágnást igazgatónak, ki legjobb esetben dilettáns. A képtárt másnak nem adhatjátok, mint nekem, úgy sem kérek ezért fizetést. Erre kineveztek a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjévé...” Pulszky 1888: 234-235.

⁴ Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum 2514. Lycaei Miscellanea 1871-1898. 1618/1874. A Samassa érsekhez küldött miniszteri levélre dr. Horváth István hívta fel a figyelmemet, szíves segítségét köszönöm.

⁵ A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene 1902: 378-381. A későbbiekben, de Pulszky igazgatósága idején kerültek a múzeumba: Horváth Géza (állattár), Czobor Béla (régiségtár), Bubits Zsigmond (tisztelbeli főőr), Fejérpataky László (könyvtár), Réthy László (régiségtár), Semsey Andor (tisztel-

¹ Vö. pl. Múzsák kertje 2002.

² Archaeologiai Értesítő (ArchÉrt.) 1870: 11-14.

koncepciója szerint a korábban a múlt emlékeinek teljes skáláját begyűjteni kívánó, szintetikus jellegű nemzeti gyűjtemény eszményképe már nem szolgálta az intézmény fejlődését. A 19. század utolsó harmadában Európa-szerte egyre erőteljesebbé vált a szaktudományok differenciálódása, s a kor követelményeinek megfelelően a szakgyűjtemények-szaktudományok kialakítására törekvő tendenciát érvényesített Pulszky Ferenc. Az 1870-es évek elején a Nemzeti Múzeum keretei között nyolc, jelentős mértékben önállóságot élvező egységet alakítottak ki: ily módon működött az Érem- és Régiség-tár, Képtár, Néprajztár, Állattár, Növénytár, Oslénytár, Kézműtár és a Széchényi Könyvtár.⁶

Pulszky Ferenc, mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője tevékenységéről sajnos mindössze mozaikszerű ismeretekkel rendelkezünk. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságán egykor őrzött irattárában, melynek anyagában bizonyosan őriztek jelentéseket-feljegyzéseket-leveleket a főfelügyelői tevékenységével kapcsolatban, 1934-ben átadták a Magyar Országos Levéltárnak, ahol az 1945-ös ostrom alatt keletkezett tűzben elégették.⁷ Ugyancsak megsemmisült a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium témánkat érintő iratanyaga is.⁸ Így csupán a nyomtatott sajtó és szakmai folyóiratok segítségével rekonstruálható tevékenysége e minőségében.

Pulszky első útja mindenesetre Erdélybe, Kolozsvárra és Marosvásárhelyre vezetett. Tapasztalatait jelentés formájában bizonyosan eljuttatta a Vallás- és Közoktatásügyi miniszterhez. Jelentése szerencsére megjelent 1874. október 21-22-én, két közleményben, a Pesti Napló hasábjain. Mindkét városban elsősorban a könyvtárak helyzetét, állapotát, gyűjteményeit, gyarapodásának lehetőségeit vizsgálta, de mindkét esetben tett megjegyzéseket a muzeális gyűjteményekről, múzeumokról. Kolozsváron az egyetemhez csatolt múzeum régiség-táráról nyújtott beszámolót, melynek régészeti (különösen római kori) gyűjteményeit méltatta, a középkori emlékekről, az éremgyűjteményről, az ásványtárról, az állattárról és növénytárról adott hírt. Kiválóan tartotta a „Hermann (!) Ottó által üveglemezekre szeszen felállított s rendezett

pókok” gyűjteményét, valamint a növénytárt, melynek gyűjteménye a „Brittich (!) muzeum gyűjteményeinek mintájára” van rendezve. A londoni British-ben azonban „a szekrények mahagony fából, itt (vagyis Kolozsvárott) fenyőből készültek.” Marosvásárhelyi vizsgálódása két „nagyobb-szerű könyvtár”-ra terjedt ki, ahol a református kollégium ásványtáráról, állattani, éremtári és régiségi gyűjteményéről számolt be.⁹

Annyi mindenesetre megállapítható, hogy *Pulszky Ferenc* kezdetben lehangoló véleménnyel volt a magyar vidék múzeumalapító törekvéseiről. Főfelügyelői tevékenysége kezdeti tapasztalatait egy 1875-ben megjelent hírlapi tárcája is jelzi. Írása szerint Nagykállón járt, ahol a Szabolcs vármegyei múzeum helyiségeit megtekintette. Leírta muzeális értékeit, kiemelkedő tárgyi anyagát. Ugyanezt tette a kassai múzeum esetén is. „Az újabbak közé tartozik”, de épületét igen alkalmasnak tartotta: „régii ház, mely a XVII. század kezdetén Bocskayé volt.” A város bérbe adta a múzeumot az alapító és fenntartó egyesületnek, dicsérte az egyesület elnökét (Klimkovics Miskovszky Károlyt). A múzeumról általánosságban azt írta, hogy „az intézménynek igen szép a jövője.” A kassai kiállítás éppen rendezés alatt állt, de *Pulszky* szerint a gyűjtemény igen sok irányú, „a múzeum széles alapra van fektetve”, s van természettudományi, könyvtári, levéltári, képtári anyaga. A képtár kapcsán fontos megjegyzést tett, miszerint „a cseh főnemesség e részben igen szép példát adott. Prágában, midőn az ottani múzeumba nem csak régiségeit, de kitűnő képeit is letéteményezte. Mily szép volna az, ha ily provinciális múzeumokban találatnék meg a történelmi családoknak azon arcképeit, melyek sok kastélyban a tornácon vagy előcsarnokban az idők viszontagságainak kitéve lassan-lassan megromlanak.”¹⁰

Ugyancsak erőteljes véleményt fogalmazott a Budapesti Szemle 1875-ös évfolyamában: Előbb a múzeum szó tartalmával foglalkozott a szerző. Megjegyezte, hogy az ókori görög kultúrában a szó a múzsák szentélyét jelölte, ami alatt az emberi nem szellemi életét képviselő kilenc múzsa kertjéltét értették. Az újabb kor gyakorlata azonban műgyűjteményeket ért alatta, s a tudományos gyűjteményeknél megkülönböztetnek „természettudományi, ethnographiai, gipszöntvényi, műipari, gazdasági, bonctani, egyiptomi, brazíliai, sőt tüzéségi, s tengerészeti múzeumokat...” A múzeumok

beli főőr), Pósta Béla (régiség-tár), Kuzsinszky Bálint (régiség-tár), Sebestyén Gyula (könyvtár), Jankó János (néprajzi tár).

⁶ Kovács 2002: 11-12; Aczél 2009: 22.

⁷ <http://hnm.hu/hu/gyujtemenyek/central-database/magyar-nemzeti-muzeum-irattara>. Letöltve: 2015. 09.29.

⁸ <https://lmyr.eleveltar.hu/mnlquery/detail.aspx?ID=3425>. Letöltve: 2015.10.27.

⁹ Pulszky 1874: 2.

¹⁰ Pulszky 1875b.

fejlődésének történetét áttekintő írása a tudományos intézmények fejlesztésének programjával folytatódik, ahol a Nemzeti Múzeum jövőjének fő irányairól és a vidéki múzeumokról is szolt. „A mi a provincialis múzeumokat illeti, azok majd mind nélkülözik a rendszert s nagyobbára a vak esetnek szüleményei. Valamely műkedvelő hazafi meghal, s gyűjteményét, melyet egyéni ízlése szerint alakított, szülővárosának hagyja, mely közönségesen csak nagy nehezen tud ennek helyet és szekrényeket szerezni, míg találkozik ismét valamely lelkes polgár, ki képes a közönség érdekét a múzeum ügyében felköltetni s gyarapodását egy időre biztosítani. Ez a provincialis múzeumok története legtöbb esetben, gyarapodások csak akkor tekinthetők biztosítottak, ha valamely egyetemhez kapcsoltnak vagy a provincialis administratio ortalma alá kerülnek, feladatok a helybeli régiségek gyűjtése és megóvása.” *Pulszky* sommás megjegyzéséhez biggyeszti, hogy „Franciaországban a kormány ezek közt osztja fel a Louvre feleslegét.”¹¹ Véleményét azonban rögtön kiegészítette a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelői tisztsége által képviselt feladatok megjelölésével: „A vidéki múzeumokat illetőleg felhozatik ugyan, hogy általok az erők elforgácsoltnak s a hazai régiségek s műemlékek, melyek közt nem egy lehet országos érdekű, elvonatnak a központtól s a tudományos világ ismeretétől, de mindez ellensúlyoztatik azon érdekelttség által, melyet a vidéki múzeumok körükben felköltenek, mi által száz meg száz emlék, mely különben nyomtalanul elvész, megőriztetik a tudomány számára. A vidéki múzeumok feladata felkutatni a vidék emlékeit, s nevezetességeit, azokat az enyészettől megóvni, s összeköttetésben maradni a központi nemzeti múzeummal, hol évi jelentéseik nyomán az ország minden részeiben lévő gyűjtemények lajstroma elkészülhet.” A cél tehát, hogy az ország ne tagadja meg a szellemi és az anyagi erőkkel történő pártfogást. Hogy pedig utóbbi igénynek erős nyomatókat adjon, „Angolország” előző évi országos költségvetéséből a múzeumok működésére és gyarapítására megítélt támogatások hatalmas összegét idézte. S hasonlóan gondoskodó támogatás esetén nem kételkedik abban, hogy a vidéki múzeumok közelesen „az ország méltóságának s a tudomány igényeinek minden tekintetben meg fog felelni.”¹²

Alig telt el egy fél év, s a főfelügyelő *Pulszky* az *Archaeologiai Értesítő* 1876. évi májusi számá-

nak hasábjain személyes élményei alapján adott beszámolót: „Marczius első napjaiban meglátogattam a Békés-Gyulán utolsó időkben keletkezett múzeumot, s örömmel tapasztaltam, hogy ügyét a Békés-megyei régészeti s művelődési társulat és a megye összes értelmisége oly lelkesen karolta fel, miként az már jelenleg is a provincialis múzeumok közt igen tisztességes helyet foglal, s a megye pártfogása következtében elég jó helyiségben állítatott fel a megyeház melléképületében, sőt hogy illő szekrényekben helyeztetett, Mogyoróssy János múzeumőr által leltározatott s jó rendben tartatik.” Részletes és méltányoló beszámolót adott a múzeumi gyűjtemény értékeiről, ám megjegyezte: „a szakkönyvtár természetesen még nagyon hiányos, egészen véve azonban örülhetünk, hogy provincialis múzeumaink folyton növekednek, s hogy vannak lelkes hazafiak, kik ezeknek ügyét buzgóan előmozdítják...” Végül megállapította *Pulszky Ferenc*, hogy a Békés megyei „művelődéstörténelmi társulat” és tisztségviselői „méltón kiérdemelték az összes haza tiszteletét”.¹³

Pulszky Ferenc „Békés-Csabán” tett látogatására 1875. március 5-én került sor, amikor a megyei régész-művelődéstörténelmi társulat vándorközgyűlést tartott. *Pulszky* ott „egypár régészeti tárgyról tartott rögtönzött előadást, melyeket Gyulán a vármegye múzeumában kiszemelvén magával hozott”. A múzeum némely darabja meglepte a tudós igazgatót, mint pl. az „avarok idejéből származott sisak”, amelyet a nemzeti múzeumban nem ismert, s az „etruszk gyűjtemény, mely Magyarországon csaknem egyetlen a maga nemében”. Később, 1875 novemberében tartott választmányi ülést az egyesület, ahol a titkár felolvasta a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter leiratát, „melyben tudtára adja a társulat elnökének, hogy a társulat részére 150 Ft állami segély kifizetésére utasítja a gyulai adóhivatalt.” Ugyancsak felolvasták *Arany János* akadémiai főtitkár levelét, melyben közölte, hogy „az akadémia történelmi kiadványai a társulat részére folyvást meg fognak küldetni.” Egyidejűleg a nemzeti múzeum főigazgatósága is közölte az egyesülettel, hogy a könyvtár duplum példányainak jegyzékét megküldik, s jelölje meg Békés megye, mely kiadványokra van szüksége.¹⁴

Pulszky Békés vármegyei látogatására *Hampel József* egyik írásának jegyzetéből is következtetni lehet. Ugyanis a vidéki múzeumok vagyoni helyzetét áttekintő, 1876. július 31-én megjelent dol-

¹¹ Pulszky 1875a: 242-257.

¹² Pulszky 1875a: 257.

¹³ Pulszky 1876: 133-135.

¹⁴ ArchÉrt. 1876: (X.) 94-95.

gozatában *Hampel* közölte, hogy a Békés megyei „közmívelődési egyesület” – csak *Pulszky* közbenjárásának eredményére gondolhatunk – „legújabbban 150 frnyi államszegélyben részesült”. Ugyanott a nagyváradi múzeum nehéz anyagi helyzetére utalva jegyezte meg *Hampel*, hogy „ily szorultságában az egyesület követi a békésmegyei ’közmívelődési egyesület’ példáját és az állam gyámolító karjától várja bajainak orvoslását.” Még azt is hozzátette, hogy „a két egyesület kérelme állami pénzszegélyért, valószínűleg a többi rokonegyesülethez és múzeumnál is fog visszhangra találni és nemsokára, midőn a vidéki közművelődési intézetek mind hasonló joggal mint az említett két egyesület igénybe fogják venni az állam pénzerejét: elő fog állani az a kérdés, hogy az állam mennyire van hivatva a vidéki intézeteket gyámolítani? ... Nem akarjuk itt e fontos és minden oldalról gondosan meghányandó kérdést futólag tárgyalni. Helyes megfajtása behatóbb vizsgálatot igényel.” De nyomatékosan hozzátette, hogy a „nemzeti ereklyék megőrzése és múzeumokba gyűjtése a modern culturállam szempontjából figyelemreméltó közműveltségi szükséglet,” mégis mindenekelőtt a „vidéki körök” dolga, s csak akkor kapjanak állami támogatást, ha a „város, a megye tőlök kitelhetőleg már mindent megtettek.”¹⁵

1876-ban *Henszlmann Imre* hasonló konklúzióra jutott, mikor áttekintve a középkori régészet magyarországi helyzetét, megállapította, hogy az országban kétféle társulat jött létre. Egyikük a „nevezetesebb műemlékek fenntartását és visszaállítását” tűzte célul, a másik pedig a „vidéki, régészeti múzeumokat alakító társulatok”. Utóbbiak között a pozsonyi, szabolcsmegyei fennállnak, s kassai, szombathelyi, aradi, délmagyarországi, székesfehérvári, debreceni stb. keletkezében vannak”. *Henszlmann* ugyancsak az anyagi támogatások rendszerének kialakítását szorgalmazta.¹⁶

A 19. század utolsó évtizedeiben rendezett nemzetközi régészeti kongresszusok, konferenciák jelentősen elősegítették a szaktudomány fejlődését. Ezek az alkalmak lehetőséget nyújtottak a szakemberek számára az archeológia általános európai kutatási fejlettségének megismerésére, személyes kapcsolatok teremtésére, közös kiállítások rendezésére, amelyek hozzájárultak a hazai régészet színvonalának emeléséhez. *Kovács Valéria* munkájában összefoglalta az 1867-es párizsi világkiállítástól, ahol első alkalommal szerepelt régészeti

(köztük Rómer Flóris szervezésében magyar) emléktárgy világtárlaton, a 19. századi szakági kongresszusok és világkiállítások múltját. Elemezte a *Pulszky Ferenc* elnöksége és Rómer Flóris titkársága mellett Budapesten 1876-ban megrendezett VIII. nemzetközi ősrégészeti és embertani kongresszus szervezését és lebonyolítását, a Nemzeti Múzeumban szervezett jelentős tárgyi anyagot bemutató kiállítást.¹⁷ A kongresszus előkészületei és egész szervezése sikeres volt, amiről az *Archaeologiai Értesítő* folyamatosan beszámolt. Az előkészítő munkálatok alaposságát jól mutatta, hogy gondoltak még a nemzetközi kongresszus hazai hallgatóinak felkészítéséről is. Rómer Flóris és *Henszlmann Imre* a pesti egyetemen régészeti előadásokat tartott, ahol az érdeklődők száma megközelítette a százat. A szervezők abból indultak ki, hogy nem elégséges csak szaktudósok részvétele a fórumon, „de szakközönség is kell, hogy dicsekedhessék” Magyarország az itthoni érdeklődők nagy számával, s a hallgatósággal „hazánk(nak) teljes méltóságot kölcsönözzön.”¹⁸ Maga a kongresszus jelentős ösztönző hatással volt a hazai régészeti kutatásra, segítette azt a folyamatot, amely a korábban megindult társadalmi mozgalom keretei között a magyarországi ingó kulturális örökség múzeumokban történő megmentésére és társadalmi hasznosításra szerveződött.¹⁹

Az *Archaeologiai Értesítő* 1879-es száma *Pulszky Ferenc*nek, mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjének egyik levelét adta közre, amelyben köszönetet mondott özv. Cserey Jánosné, született Zathureczky Emiliának, aki gyűjteményeit a Székely Nemzeti Múzeum számára ingyenesen átadta. „Eléggé sajnós, hogy e gyűjteményt a Székely földön illően megbecsülni nem tudják.” *Pulszky* helyeselte, hogy az adományozó *Vasady Gyula* öröme megtartását kikötötte, mert ő „ez állomást megérdemli”. Ugyanakkor félt, hogy a tudományosság iránt nálunk sok helyen uralkodó közöny útját állja a fejlődésnek. Fontosnak tartotta, hogy „az őr tisztes fizetéssel kellene ellátni, hogy a múzeumot mellékfoglalkozásnak ne tekintse.” A törvényhatóságoktól azonban a főfelügyelő nem sok támogatást várt a múzeum fenntartása érdekében, csupán a „múzeum-egyesület két-öt forint tagdíjjal... és a székely egyesület” adhatna életet az intézetnek.²⁰

¹⁵ *Hampel* 1876: 222-223.

¹⁶ *Henszlmann* 1876a: 33-35.

¹⁷ *Kovács* 2003: 123-136. A VIII. kongresszus üléseiről és kirándulásairól beszámolt *Henszlmann* 1876b: 237-267.

¹⁸ *ArchÉrt.* 1876: (X.) 96.

¹⁹ *Vö. Prohászka* 2012: 30.

²⁰ *ArchÉrt.* 1879: (XIII.) 409-410.

Az archeológiai folyóiratok rendre figyelemmel kísérték a vidéki múzeumi társulatok kiadásában megjelent közleményeket, folyóiratokat, jelentéseket. Ezek fontosságát mutatta az a „Kérelem a hazai régészet ügyében” címen megjelent felhívás is, amely szorgalmazta az összes hazai társulat és lap munkatársait, hogy azokat a lapszámokat, amelyekben a régészetet érdeklő bármilyen csekély közlemény megjelent, egy példányát juttassák el a nemzeti múzeum érem- és régiségára számára.²¹ Dicsérlettel fogadták a korrekt és tárgyilagos leletközléseket, pl. a temesvári „Történelmi és régészeti Értesítő”-t,²² más esetekben pedig a recenzorok erőteljes kritikával éltek. Egy győri írásról (Magyarország hajdankora a vízözöntől a római hódításig, a legújabb nyomozások alapján) az ismertető epés megjegyzéssel e szavakkal fakadt ki: „a rác közmondásnak kell igazat adnunk, mikor azt mondja: a dicsérőnek vágd ki a nyelvét.”²³

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjeként *Pulszky Ferenc* 1886-ban az alsó-fehérmegyei egyesület elnökének írt levelet. A levél a vidéki múzeumeztesületek hivatásáról szólt, s megjelent az ArchÉrt és a Politikai Szemle 1886-os évfolyamában. *Pulszky* e levélben megismételte az 1876-ban vallott nézeteit, s megerősítette a főfelügyelői minőségéből következő álláspontját: „mindig oda igyekezett, hogy az ország különböző részeiben provinciális múzeumok alakuljanak, ámbár tekintélyes oldalról azon ellenvetésre találtam, hogy ily módon az ország régiségei szétforgácsoltatnak, azok tanulmányozása megnehezítetik s oly kitűnő tárgyak, melyeknek legméltóbb helye a magyar nemzeti múzeum volna, kevésbé látogatott helyeken eldugva maradnak.” Megmaradt azonban – nyilván személyes tapasztalatai miatt is – azon véleménye, hogy nagy előny a vidéki múzeumok működése során, hogy felköltik, s „élesztik a közönség érdekeltségét a hazai régiségek és műemlékek iránt”, s az értékes tárgyak a társulat gyűjteményébe kerülnek. A nevezetes, kultúrtörténeti értékkel bíró leletek pedig nem kallódnak el, „a föld népe által, mely azokra szántásnál vagy ásásnál véletlenül reá bukkant, vagy eltörött, elhányatott, vagy pedig pálinkára változott át, ...” ezentúl a múzeumokba kerül, s alkalmat ad olyan nevezetes ásatásokra, mint a Keszthely-vidékiek és Moson megyeiek, melyek „egy egész korszakra új világot vetnek”. Igaz, jegyezte

meg *Pulszky*, hogy ezek a társulatok csak addig virágoznak, míg lelkes férfiak vezetik, akik munkájukat ügyszeretettől végzik. Ahol a hazafias pártfogók eltávoztak vagy elhaltak, ott a múzeum csak akkor maradhat fenn, ha valamely meglévő intézményhez tartozik, vagy olyan tőkét tudtak felhalmozni, amely az állandó tudományos működést lehetővé teszi.²⁴ Hasonló szellemben adta ki véleményét a vidéki múzeumok szerepéről az 1888-ban megjelent „Úti-vázlatok”-ban,²⁵ ahol egyébként néhány adat-forgácsot is publikált. Többek között arról írt, hogy meglátogatta gróf Erdődy Sándor vépi kastélyát, s látta műkincseit, hogy látogatást tett Szombathelyen a csinos múzeumban. Vörösvárra is kirándult, ahol a „várbán egy kis gyűjtemény is helyet lelt”, benne római edényeket, szobrocskákat, téglákat, magyar, török, olasz fegyvereket látott.²⁶ A vépi és vörösvári látogatás ürügyén bosszankodva jegyezte meg, hogy lehetetlen „meg nem emlékezni Angolországról, hol még a radikál is büszke lordjainak kastélyaira, műkincseire, parkjaira, hol a birminghami demokrata gyáros is önérettel vezet vendégét a warwicki parkba és kastélyba, melyre minden angol büszkeséggel néz... Nálunk pedig a vidék alig látszik észrevenni a szomszéd parkok, díszkertek és várak létezését, melyeket alig látogat meg más, mint a házi úr személyes barátjai, ismerősei, a lapok is hallgatnak rólok s az újságírók serege nem is sejtje a szépségeket, melyek körülte virágoznak. Indolentiánk még attól is tartóztat, hogy ismerjük azt, ami nevezetes hazánkban, s amit szívesen fölkeresnénk, ha külföldön volna.”²⁷

*

Pulszky Ferenc egész vidéki múzeumfejlesztő-pártoló tevékenysége igazán élete fő művében összegeződött, amikor megírta és 1897-ben, halála évében megjelentette a „Magyarország archaeológiája” című két kötetes művét. E hétszáz oldal meghaladó összefoglalása tükrözi azt a tényt, hogy az 1874 óta „életfogytiglan” viselt *múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelői* tisztségének megfelelően bejárta és megismerte nem csupán a Magyar Nemzeti Múzeum, hanem a „magyarországi kisebb múzeumok”²⁸ helyzetét – és mint azt az időközben megszületett szakirodalmi adatok

²¹ ArchÉrt 1876: (X.) 62.

²² ArchÉrt. 1878: (XII.) 117-119; további példák: ArchÉrt. 1880: (XIV.) 176-179; 1891: új. folyam (XI.) 77-78.

²³ ArchÉrt. 1880: (XIV.) 175.

²⁴ ArchÉrt 1886: 436-437; Politikai Szemle 1886. november 25. szám; Kovács: 2003: 70.

²⁵ Pulszky 1888: 173-174.

²⁶ Pulszky 1888: 180-183.

²⁷ Pulszky 1888: 183-184.

²⁸ Pulszky 1897: I. 64.

ismerete is mutatja – gyűjteményeit. A kiemelkedő összefoglalásban – melynek mottójául Hesiodos szavait idézte: „Bárgyúk nem tudják, hogy a fél-rész több az egésznél” – szerepelnek a gyulai, a nagyszebeni („Bruckenthal-féle”), a budapesti egyetemi, dévai, kolozsvári, komáromi, nagyváradi, pozsonyi, soproni, szabolcsi, szombathelyi, temesvári, erdélyi, székely múzeumok gyűjteményeinek jeles darabjai is.²⁹

Pulszky Ferenc 1897: *Magyarország archaeologiaja. I–II.* Budapest.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene.* 1902: Budapest.
- Aczél Eszter 2009: A Magyar Nemzeti Múzeum a 19. században. In: Pintér János (szerk.): *A nemzet múzeuma.* Budapest. 9–23.
- Hampel József 1876: A vidéki múzeumegyletek vagyoni viszonyairól. *Archaeologiai Értesítő (ArchÉrt)* X. 217–223.
- Henszlmann Imre 1876a: *Magyarország ókeresztény, román és átmeneti stílusú műemlékeinek rövid ismertetése.* Budapest.
- Henszlmann Imre 1876b: A történelem előtti és embertani VIII. nemzetközi congressusnak Budapesten tartott ülései és kirándulásai. *ArchÉrt.* X. 237–267.
- Kovács Tibor 2002: Fejezetek két évszázad múzeumtörténetéből. In: Pintér János (szerk.): *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei.* Budapest. 9–15.
- Kovács Valéria 2003: *A régészet és a szaksajtó kialakulása Magyarországon a 19. században.* Kézirat a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárában. Ltsz: C 2569.
- Múzsák kertje, a magyar múzeumok születése* 2002: Budapest.
- Prohászka Péter 2012: A VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszus (1876) levelezése mint honismeretünk kiaknázatlan forrása. *Honismeret* 2012. 4. szám, 24–30.
- Pulszky Ferenc 1874: Múzeumok s könyvtárak. *Pesti Napló* 1874. október 21. esti (241) és október 22. reggeli (242) számai, 2. lap.
- Pulszky Ferenc 1875a: A múzeumokról. *Budapesti Szemle* VIII. 242–257.
- Pulszky Ferenc 1875b: Vidéki múzeumok. *Hon,* 1875. június 27.
- Pulszky Ferenc 1876: A békés-gyulai múzeum. *ArchÉrt.* X. 133–135.
- Pulszky Ferenc 1888: *Úti vázlatok.* Budapest.

²⁹ Pulszky 1897: I. 316-317; II. 342.